

Turizm Alanında Yer Alan Liderlik Araştırmalarının Bibliyometrik Analizi

(Araştırma Makalesi)

Bibliometric Analysis of Leadership Research in The Field of Tourism

Doi: 10.29023/alanyaakademik.828437

Gülşen KIRPIK

Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi, Eczacılık Meslek Bilimleri Bölümü

gkirpik@adiyaman.edu.tr

Orcid No:0000-0003-4785-9624

Eda Rukiye DÖNBAK

Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü

edonbak@adiyaman.edu.tr

Orcid No: 0000-0002-1752-0390

Bu makaleye atfıta bulunmak için: Kırpık, G. & Dönbak, E.R. (2021). "Turizm Alanında Yer Alan Liderlik Araştırmalarının Bibliyometrik Analizi". Alanya Akademik Bakış, 5(2), Sayfa No.883-909.

ÖZET

Anahtar kelimeler:

Liderlik, Turizm,
SciMat

Makale Geliş Tarihi:

19.11.2020

Kabul Tarihi:

15.02.2021

Bu çalışmanın amacı turizm literatüründe yer alan liderlik ile ilgili çalışmaların betimsel içerik analizi çerçevesinde bibliyometri tekniği ile incelenmesidir. İnceleme sonucunda öne çıkan liderlik temaları ifade edilmekte ve temaların genel eğilimleri belirlenmektedir. Araştırmanın diğer bir amacı da liderlik konusundaki sınıflandırmaları dönemlere göre elde etmek ve gelecekteki araştırmalar için önemli kavram ve temaları ana hatları ile oluşturarak geleceğe yönelik bir araştırma önerisi sunmaktır. Bu bağlamda, Web of Science (WoS) Core Collection veri tabanından indirilen, 1991-2020 yılları arasında yayınlanan, 723 bilimsel yayın bu çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Turizm ve liderlik konusunun birlikte ele alındığı yayınlar, üç dönemde SciMAT programı aracılığı ile bilimsel haritalama analizine alınmıştır. Analizlerdeki temel araştırma birimi anahtar kelimelerdir. Son beş yılda liderlik ile ilgili en önemli tespit yeşil insan kaynakları uygulamaları temasıdır. Bu temanın "management practices", "ethical leadership", "mediating role", "citizenship behavior for the environment", "environmentally specific servant leadership" ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Keywords:

Leadership, Tourism,
SciMat

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the studies about leadership in tourism literature with bibliometry technique within the framework of descriptive content analysis. The leadership themes that come to the fore as a result of the analysis are expressed and the general trends of the themes are determined. Another aim of the research is to obtain the classifications on leadership according to the periods and to provide a future-oriented research proposal by outlining important concepts and themes for future research. In

this context, 723 scientific publications downloaded from the Web of Science (WoS) Core Collection database and published between 1991-2020 constituted the sample of this study. Publications that deal with tourism and leadership together were included in scientific mapping analysis through SciMAT program in three periods. Key words are the basic unit of research in analysis. The most important determination about leadership in the last five years is the green human resources practices theme. It has been determined that this theme is related to "management practices", "ethical leadership", "mediating role", "citizenship behavior for the environment", "environmentally specific servant leadership".

1. GİRİŞ

Küreselleşme ve ekonomik istikrarsızlar sebebiyle belirsiz, karmaşık ve çalkantılı çevresel koşullarda başarılı olmak ve varlığını sürdürmek isteyen organizasyonlar için liderlik fonksiyonlarının etkili kullanımı gerekmektedir, özellikle turizm sektörü için liderlik fonksiyonu diğerlerine göre daha önemli olmaktadır. Turizm sektörünün diğer sektörlerden "farklı" olduğu yaygın bir iddidir ve kesinlikle bir hizmet sektörü olarak hizmet sunumu ve deneyimi açısından benzersiz zorluklara (Ladkin & Weber, 2011; Kandampully, Mok & Sparks, 2001) sahiptir. Söz konusu zorlukların üstesinden gelinerek başarılı bir performans sergilemede ise turizm sektöründeki yöneticilerin liderlik özelliklerinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Liderlik kavramı psikoloji, sosyoloji, siyaset, işletme, mühendislik, sağlık ve benzeri bilim dallarında olduğu gibi son dönemde turizm ve ilgili bilim dallarında da araştırılan popüler konulardan biri haline gelmiştir. Siller & Haselwanter (2019)'a göre Alp destinasyonunda yöneticiler salt yönetim görevlerinin ötesinde bir liderlik örneği göstererek bu destinasyonların son beş yıldaki başarısını yükseltmişlerdir. Çalışan-müşteri etkileşimlerinin kalitesinin müşteri memnuniyetini ve dolayısıyla örgütsel performansı önemli ölçüde etkilediği turizm işletmelerinde de liderlik kavramı çok özel bir öneme sahiptir (Ladkin & Weber, 2011). Spasojevic, Lohmann & Scott (2019) çalışmalarında, destinasyon yönetim örgütleri, havayolları, havaalanları gibi turizm paydaşlarının ortaklık, etkili iletişim ve bilgi paylaşımını liderlik temelinde gerçekleştirdiklerini belirtmektedir. Nomm, Albrecht & Lovelock (2020) çalışmalarında, destinasyon yönetiminde yer alan uygulayıcıların topluluk liderliğini nasıl kavramsallaştırarak hayata geçirdiği ile ilgili tespitlerde bulunarak destinasyon yönetim sürecinin önemli değişiklikler geçirdiğini belirtmişlerdir. Benzer şekilde Moscardo (2014) topluluk liderlerinin hem turizm hem de destinasyon topluluğu için olumlu sonuçları desteklemede çok başarılı olmalarının yanısıra topluluk liderleri çerçevesinde tanımlanan turizm girişimcilerinin öneminin, finansal sermayeye göre sosyal ve beşeri sermaye anlamında daha fazla olduğu belirtilmiştir. Buna göre, destinasyonların ve bu destinasyonların bulunduğu bölgelerin gelecekteki gelişimini şekillendirmek için güçlü liderliğe ihtiyaç bulunduğu (Fang, Nguyen & Armstrong, 2020) söylenebilir.

Turizm sektöründe liderliğin önemli bir yerinin oldupu kabul edilmekle birlikte liderlik türleri de sektörel gelişmelere paralel olarak değişmektedir. Turizm sektöründe, en eski liderlik tiyolojileri (Lewin, Lippitt & White, 1939) bağlamında, liderlik tarzı üç şekilde ele alınmaktadır; otokratik liderler, demokratik liderler ve laissez-faire liderler. Bu üç liderlik türü günümüz koşullarında turizm işletmelerinin verimliliği bakımından kapsayıcı olmamaktadır.

Son yıllarda işlemsel ve dönüşümsel gibi liderlik türleri sektörde tercih edilmektair (Keskes, 2014). Daha geniş bir bakış açısından değerlendirildiğinde günümüz iş yaşamında sürekli değişen dış çevre ile birlikte zorlu rekabet koşullarının var olduğunu söyleyebiliriz. Bu noktada turizm sektöründe hizmet kalitesinin çok önemli bir seviyede tutulması gerekmektedir. Örneğin Qiu, Dooley & Xie (2020) tarafından yapılan çalışmada, turizm çalışanlarının algıladıkları hizmetkâr liderlik düzeyi ve öz yeterlik daha yüksek olduğunda, işletmedeki hizmet kalitesinin yükseldiği belirlenmiştir.

Bu çalışmanın amacı turizm alanı açısından liderlik ile ilgili literatürdeki çalışmaların bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmesi ve bu bağlamda öne çıkan liderlik temalarının ortaya konulması ve söz konusu temaların öne çıkma sebeplerinin belirlenmesidir. Çalışmada, öncelikle turizm sektöründeki yöneticilerin liderlik tarzlarına ve diğer bibliyometrik analiz ile ilgili çalışmalara değinilecek olup, liderlik model veya tarzları ve turizm sektöründe başarılı destinasyon yönetim örgütlerinin umut ettiği liderlik yaklaşımları da değerlendirilecektir. Daha sonra bu konuda yazılmış olan makalelerin bibliyometrik analizi yapılarak alanda yoğunluk kazanan tema ve kavramlara ulaşılarak alanın entelektüel yapısı ortaya çıkarılacaktır. Bu bağlamda, elde edilecek ana temalar ile, gelecekteki liderlik ile ilgili yapılacak diğer çalışmalara ışık tutulması, yapılacak çalışmaların yönünün ve içeriğinin belirlenmesi, literatürdeki önemli gelişmelerin ve varsa boşlukların ortaya konulması açısından önemli kazanımlar sağlanacağı düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Liderlik, yüzyıllardır üzerinde çalışılan, bireylerin, işletmelerin sektörlerin performansı ve başarısı açısından çok önemli olduğuna karar verilen, ancak ne olduğu konusunda hala fikir birliği olmayan, tanımlanması zor ve oldukça karmaşık bir olgudur (Samul, 2020; Esen vd., 2018; Wang vd., 2011; Northouse, 2010; Leithwood & Riehl, 2005; Bolden, 2004; Howell & Avolio, 1993). Literatürde çeşitli liderlik teorileri, kavramları ve konuları öne sürülmektedir (Samul, 2020). Dinh vd. (2014) tarafından, literatürde 2000 yılından bu yana yayınlanmış 66 ayrı liderlik teorisinin ortaya konulması, liderlik kavramının zor ve karmaşıklığını çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, liderlik kavramı ile ilgili literatürdeki popüler tanımlardan biri, Yukl (2006) tarafından, "belirli kişilerin neyin yapılması ve nasıl yapılması gerektiğini anladığı ve etkilediği ve aynı zamanda ortak hedeflere ulaşmak için bireysel ve kolektif çabaları kolaylaştırdığı bir süreç" olarak açıklanan liderlik tanımıdır. Liderlik kavramı ile ilgili çok sayıda tanımın bulunması dışında, alanyazın incelendiğinde liderlik ile ilgili öğretimsel, dönüşümsel, dağıtılmış, pedagojik veya öğrenme merkezli liderlik (Hallinger & Kulophas, 2019; Gumus vd., 2016) gibi çok sayıda farklı liderlik modellerinin varlığı da liderliğin anlaşılmasının oldukça önemli ve zor olduğunu göstermektedir.

Ayrıca, alan yazında liderlik kavramı ile ilgili bibliyometrik analiz çalışmaları incelendiğinde; turizm alanında Leong vd. (2020) tarafından yapılan çalışma dışında, Tal & Gordon (2016)'ın 1965–2014 yılları arasındaki bilimsel çalışmaların genel olarak günümüz liderliği açısından incelendiği çalışma ile yönetim alanında (Marques vd., 2018) ve eğitim alanında (Hallinger & Kovačević, 2019; Hallinger & Kulophas, 2019; Ozdemir, 2019; Esen vd., 2018; Gumus vd., 2016) yapılan çalışmalar dikkat çekmektedir. Buna göre, liderlik ile ilgili bibliyometrik çalışmaların çoğunluğunun eğitim alanında yapıldığı ve söz konusu çalışmalarda son yıllarda özellikle dönüşümsel liderlik temasının çok kullanıldığı görülmektedir. Turizm alanında ise liderlik ile ilgili bibliyometrik analiz çalışmalarının Leong vd., (2020) tarafından yapılan

çalışma ile kısıtlı olduğu görülmektedir. Leong vd. (2020) tarafından yapılmış bibliyometrik analiz, Turizm Review dergisinin 2001-2019 yılları arasındaki turizm araştırmalarını kapsamaktadır. Günümüz liderliğinin bibliyometrik bir analiz ile değerlendirildiği, Tal & Gordon (2016) tarafından yapılan çalışmada, liderliğe yönelik mevcut yaklaşımlar “liderliği hiyerarşik bir sistem olarak görenler” ve “liderliği karmaşık, esnek bir çerçeve olarak ele alanlar” şeklinde iki ana kategoride incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda;

- Liderlikle ilgili yayınlarda dönüşümcü liderlik ile ilgili makalelerin hâkim olduğu,
- Kolektif liderlikle ilgili makalelerin daha hızlı çoğaldığı,
- Psikodinamik, dağıtımcı ve yeni tür liderlik ile ilgili yayınların eski liderlik türlerine göre daha yavaş bir hızda arttığı,
- Bazen liderlik türleri arasında birleşme olabildiği ve en çok paylaşılan ve kolektif liderlik türleri arasında birleşmenin görüldüğü,
- 1800 ile 2014 yılları arasındaki kitapların çoğunun kolektif liderlik ile ilgili yazıldığı ve ardından paylaşılan ve dağıtımcı liderlik üzerine yazılmış kitapların olduğu,
- Son yıllarda liderlikle ilgili makalelerin çoğunun dönüşümsel liderliği tartıştığı bulgularına ulaşılmıştır.

Dredge & Schott (2013) tarafından yapılan bibliyometrik çalışmada, liderlik davranışında bulunabilmek için “bireyin liderlik etme kapasitesi”, “kişinin liderlik etme kapasitesine göre örgütsel bağlamda liderlik etme özgürlüğü” ve “disiplin ile bölüm kurallarından ve yapılarından türetilen liderlik için sosyal özgürlük” ün gerekli olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte, Chu & King (2019) tarafından bir liderin geçmişinin ve kültürünün, tutumlarını, takipçilerini ve takipçileri tarafından kabullerini etkilediği ve ayrıca kültürün, etkili yönetim ve liderliğin uygulanmasında önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir. Benzer şekilde, kültür ile ilgili Dorfman vd. (1997) tarafından yapılan çalışmada da Asya (Japon, Güney Kore ve Tayvan) ve Batı ülkelerindeki (Meksika ve Birleşik Devletler) liderlik davranışlarının karşılaştırılması için Hofstede'nin kültürel boyutları kullanılmıştır. Turizm sektöründeki mevcut liderlik sorunlarının ve zorluklarının incelendiği, Ladkin & Weber (2011) tarafından yapılan çalışmada, yeni teknolojilerin ortaya çıkışı ve çalışanlardaki değişimlerden dolayı, liderlik becerilerinin değiştiği belirtilmiştir. Çalışmada, endüstri liderlerinin iş bilgisi, iletişim, kendi kendine düşünme gibi temel becerilere, kararlılık ve açık fikirlilik gibi kişisel özelliklere ve diğer taraflarla mükemmel ilişkilere sahip olması gerektiği belirlenmiştir. Benzer şekilde, Maier (2011a) tarafından ise hizmetleri iyileştirmek ve beklenen finansal getirileri elde etmek için liderlerin çalışanları uzun vadede istihdam edebilme becerisinin temel olduğu belirtilmiştir. Liderliği etkileyen faktörler ile ilgili, Weerakit & Beeton (2018) tarafından yapılan çalışmada, kişilerarası becerilerin otelcilik yöneticileri için en önemli yetkinlik olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca, yaş, yönetim tecrübesi ve otel yönetimi türlerinin liderlik yeterli düzeyleri üzerinde önemli etkileri olduğu belirlenmiştir. Türk & Kara (2018) tarafından, turizm sektöründeki yeni pazarlara hitap etmek ve pazar payını arttırmak isteyen işletmeler açısından özellikle lider pozisyonundaki genç yöneticilerin önemi üzerinde durulmuştur. Güçlü liderlik özelliğine sahip yöneticilerin işe alınması sırasında, Ladkin & Weber (2011) tarafından da belirtildiği üzere, liderlik özelliklerinin belirlenebilmesinde kişisel fikir, deneyim ve öğrenmeye ilişkin ayrıntılı kavrayışları ortaya koyan biyografik yaklaşımla ileri sürülen “hayat hikayesi” vb. yaklaşım uygulamaları faydalı olabilmektedir. Ayrıca, Giudici & Filimonau 886

(2019) tarafından ise, yöneticilerin liderlik kapasitesinin kişisel ve kişiler arası yetkinlikleriyle ilişkili olduğu ve yönetsel liderlik açısından iletişimin önemli olduğuna değinilmiştir. Boukis vd., (2020) tarafından yapılan çalışmada, turizm ve konaklama sektöründe özellikle ön kısım çalışanlarının (frontline employees-FLEs) müşteri kabalığına maruz kaldıkları ve bu durum sebebiyle ön saflarda çalışanların psikolojik kaynaklarının ciddi şekilde tükendiği belirtilmiştir. Bulgular, ön saflarda çalışanların müşteri kabalık olaylarına tepkilerinin kendi yöneticilerinin liderlik tarzına bağlı kaldığı ve güçlendirici bir liderlik tarzının tüketen etkilerini daha iyi azaltabileceği yönündedir. Tablo 1.'de turizm sektöründe etkili liderliğin sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 1. Turizm Sektöründe Etkili Liderlik Özelliklerine Sahip Yönetici Etkileri (1987-2020)

Sosyal değişimi gerçekleştirmeye yardımcıdır.	Nomm, Albrecht & Lovelock, 2020: 3
Örgütsel kültürlerin şekillenmesinde önemli bir role sahiptir.	Chu & King, 2019: 563
Stratejik dönüşüm, örgütsel performans, iş performansı, finansal performans, örgütsel vatandaşlık, iş bağlılığı, kaliteli hizmet, inovasyon, teknolojinin benimsenmesi, iş birliği, tüketen etkilerin azaltılmasında önemli role sahiptir. Çalışan davranışı üzerinde etkilidir.	Boukis vd., 2020; Qiu & Dooley & Xie, 2020; Tuan, 2019; Tuan, 2018; Tran, 2017; Srivastava & Dhar, 2016; Zach, 2013; Ladkin & Weber, 2011; Patiar & Mia, 2009; Testa, 2001; Kuhnert & Lewis, 1987
Dönüşümcü liderlik uygulamaları söz konusudur. Çalışanlar üzerinde olumlu sonuçları (memnuniyet, bağlılık, katılım gibi) sağlamaktadırlar. İşyerinin olumsuz etkilerini (iş stresi, tükenmişlik gibi) en aza indirebilirler.	Tran, 2017; Bodenhausen & Curtis, 2016; Salem, 2015; Kara vd., 2013; Gill, Flaschner & Shachar, 2006; Richardson & Vandenberg, 2005; Hinkin & Tracey, 1994

2. YÖNTEM

Bu çalışmada turizm alanında yer alan liderlik araştırmaları, niceliksel araştırma yöntemlerinden içerik analizi deseni ile incelenmiştir. Çalık & Sözbilir (2014)'e göre içerik analizi genelde: “meta-analiz, meta sentez (tematik içerik analizi) ve betimleyici içerik analizi” olarak üç alt başlık altında toplanabilmekte ve betimsel içerik analizi yoluyla, birbirinden bağımsız nitel ve nicel çalışmaların genel eğilimleri belirlenebilmektedir. Güzeller & Çeliker (2018) de çalışmalarında betimleyici içerik analizi çerçevesinde, bibliyometri tekniği ile doküman incelemesi yaparak turizm araştırmalarının genel seyrini açıklamışlardır.

Bu çalışmanın amacı turizm ve liderlik konusunun birlikte ele alındığı yayınların zaman içerisindeki gelişimini değerlendirmek ve bilimsel haritalamasını ortaya koymaktır. Bu nedenle araştırmada analiz edilen yayınlara ilişkin veriler Web of Science (WoS) Core Collection veri tabanından indirilmiştir. Web of Science Core Collection (WOS) veritabanı, sosyal bilimler, doğa bilimleri, sanat ve beşerî bilimlerle ilgili dergilerin, kitapların ve bildirilerin derinlemesine kapsamlı bir dizini sağlayan etkili, disiplinler arası, periyodik, tam metin bir veritabanıdır (Liu vd., 2019). WoS ve Scopus'u yayınlardaki konu dağılımını kategorilerine göre değerlendirdiğinde Jacso (2005), WoS'a göre Scopus'un yaşam ve sağlık bilimlerine, WoS'ın ise içerik bakımından sosyal bilimlere Scopus'dan daha fazla ağırlık verdiğini tespit etmiştir (Karasözen vd., 2011). SciMAT programı ile yapılan analizlerde en fazla tercih edilen veri tabanı Web of Science'dır. Çünkü WoS veri tabanından plain text formatında indirilen veriler

SciMAT programı tarafından tanınmakta ve tam olarak değerlendirilebilmektedir. Diğer veri tabanlarından indirilen veriler ise SciMAT analizlerinde kullanılan atıf sayısı gibi verileri içermeyebilmektedir. Ayrıca farklı veri tabanlarından indirilerek oluşturulan çalışma veri tabanında duplicate olabilmektedir. WoS veri tabanında turizm ve liderlik terimlerinin birlikte kullanıldığı yayınları bulabilmek için “Topic” sekmesinde [("tourism" AND "leadership")] şeklinde yapılan taramada 723 yayına ulaşılmıştır. Bu yayınlara ilişkin veriler plain text formatında indirilmiş (<http://apps.webofknowledge.com>) ve bilimsel haritalama analizi için SciMAT programına (<https://sci2s.ugr.es/scimat/index.html>) yüklenmiştir. Analiz bulgularının dönemsel olarak değerlendirilebilmesi ve konunun zaman içerisindeki gelişiminin görülebilmesi için yayınlar 1991-2009, 2010-2014 ve 2015-2020 dönemlerine ayrılmıştır. Analizde ilk dönemde 64, ikinci dönemde 175, üçüncü dönemde 484 yayın yer almıştır. Yıllar itibarı ile konunun gelişimi ve ilgi görmesi üzerine yapılan yayın sayıları da artış göstermiştir. SciMAT programının anlamlı ve yorumlanabilir bulgular ortaya koyabilmesi için incelenen dönemdeki yayın sayısının az olması bir dezavantaj oluşturmaktadır. Yani sadece yıl bazlı eşit dönemlere ayırmak uygun olmayabilmektedir. Bu nedenle SciMAT programı ile yapılmış analizlerde dönemler her zaman eşit aralıklarla belirlenmeyebilmektedir.

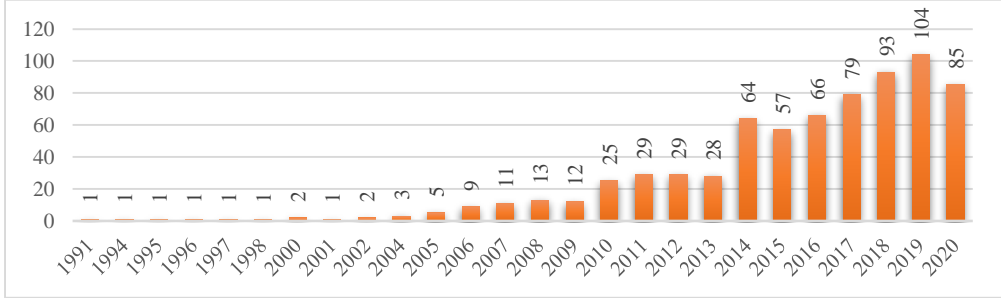
Analizlerde araştırma birimi olarak anahtar kelimeler kullanılmıştır. Analiz öncesinde, yayınlarda kullanılmış olan 2981 anahtar kelime tekil-çoğul, kısaltma ve aynı anlamlı olanlar göz önüne alınarak gruplandırılmıştır. Analiz sonucunda bulguların yorumlanabilecek düzeyde olabilmesi için veri indirilmesi yapılmış, analizde matris türünde “co-occurrence”, normalizasyon ölçümünde “equivalence index”, küme algoritmasında “simple centers algorithm”, haritalamada “core mapper”, kalite ölçümünde h-index ve toplam atıf sayısı, tematik gelişim haritası ve örtüşüm haritasında “inclusion index” seçenekleri kullanılmıştır (Cobo vd., 2012, 2015; Martínez vd., 2015; Murgado-Armenteros vd., 2015).

Araştırma bulguları görsel olarak stratejik diyagramlar, tematik ağlar, örtüşüm haritası ve tematik gelişim haritası ile sunulmuş ve değerlendirilmiştir. Stratejik diyagramda, analiz sonucunda ortaya çıkan temalar merkezilik ve yoğunluk düzeylerine göre dört farklı alana yerleşebilmektedir. Merkezilik, temanın dışsal ilişkileri ile ilgili olup diğer temalar ile ilişki düzeyi arttıkça temalar diyagramda sağ tarafa kaymaktadır. Yoğunluk, temanın içsel ilişkileri ile ilgili olup kendi içinde ilişki düzeyi artan temalar diyagramda yukarıya doğru kaymaktadır. Motor temaların yer aldığı sağ üst alanda merkezilik ve yoğunlukları yüksek olan temalar yer almaktadır. Temel ve dönüşümsel temaların yer aldığı sağ alt alanda merkeziliği yüksek fakat yoğunluğu düşük olan temalar, gelişmiş ve izole temaların yer aldığı sol üst alanda merkeziliği düşük fakat yoğunluğu yüksek olan temalar, ortaya çıkan veya kaybolan temaların yer aldığı sol alt alanda merkeziliği ve yoğunluğu düşük olan temalar bulunmaktadır. Her bir tema kümesi içerisinde yer alan temalar arasındaki ilişkilerin değerlendirildiği tematik ağlarda, temaların büyüklüğü yayın sayısına göre değişirken çizgilerin kalınlığı ise ilişkinin derecesine göre değişmektedir. Yayınlar da kullanılan anahtar kelimelerin dönemsel bazda sayısal gelişiminin değerlendirildiği örtüşüm haritasında bir önceki dönemde kullanılan ve bir sonraki döneme aktarılan anahtar kelimelerin sayısı ve yüzdesi, yeni kullanılmaya başlayan anahtar kelimelerin sayısı ve önceki dönemde kullanılan fakat ilgili dönemde kullanılmayan anahtar kelimelerin sayısı görülebilmektedir. Tematik gelişim haritasında temaların dönemler arasındaki ilişkileri değerlendirilmektedir. Haritada yer alan düz çizgiler temalar arasında tema adlarıyla aynı anahtar kelimelerin paylaşıldığını, kesikli çizgiler ise tema adları dışında ortak kelimelerin paylaşıldığını göstermektedir. Çizgilerin kalınlığı ilişkilerin derecesine, temaların büyüklükleri

ise yayın sayısına göre değişmektedir (Cobo vd., 2011, 2012, 2015; Martínez vd., 2015; Murgado-Armenteros vd., 2015).

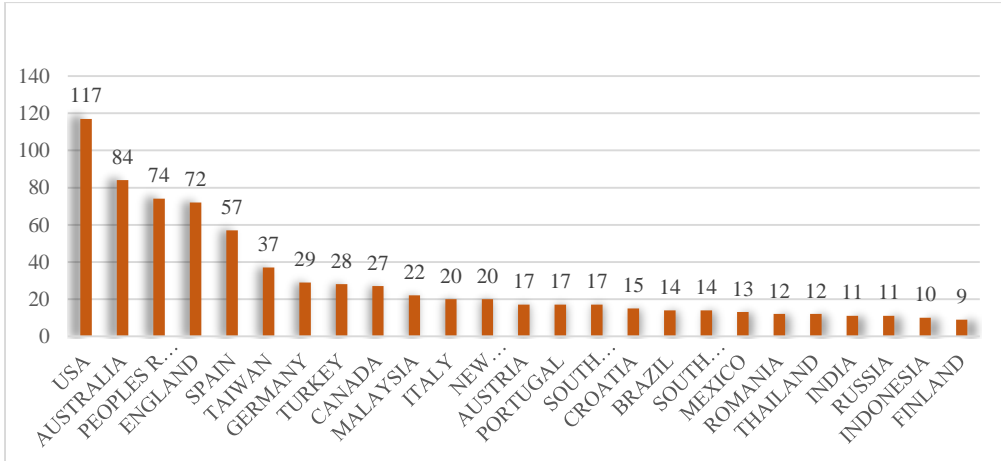
3. BULGULAR

Analiz için WoS veri tabanından indirilen yayınların yıllara göre dağılımı Şekil 1’de sunulmuştur. Bu bulgulara göre konu ile ilgili olarak 2005 yılına kadar çok az sayıda yayın yapıldığı, 2009, 2013 ve 2015 yıllarında yayın sayılarının bir önceki yıllara göre düşüş göstermesine rağmen 2006 yılından itibaren yayın sayılarında belirgin bir artış gözlemlendiği belirlenmiştir.

Şekil 1. Yıllara Göre Yayın Sayıları

WoS veri tabanından indirilen yayınların ülkelere göre dağılımı Şekil 2’de sunulmuştur. Bu bulgulara göre en fazla yayın ABD tarafından yapılırken, bu ülkeyi Avusturalya, Çin, İngiltere ve İspanya izlemektedir. Türkiye 28 yayın ile 8nci sırada yer almaktadır. Yayınların en fazla İngilizce, İspanyolca ve Portekizce dillerinde yayınlandığı, Türkçe dilinde ise 1 yayının yer aldığı belirlenmiştir.

Şekil 2. Ülkelere Göre Yayın Sayıları (İlk 25 Ülke)

WoS veri tabanından indirilen 723 yayının toplam atıf sayısının 5930 olduğu, kendi kendine atıflar hariç tutulduğunda 5450 atıf aldığı, bu yayınların h indeksi değerinin 36 olduğu

belirlenmiştir. En fazla atıf alan yayın bilgileri Tablo 2’de yer almaktadır. Bu bulgulara göre en fazla atıf alan yayının (n=180) Havitz ve Dimanche tarafından 1997 yılında yayınlanan “Leisure involvement revisited: Conceptual conundrums and measurement advances” isimli yayın olduğu görülmektedir.

Tablo 2. En Fazla Atıf Alan Yayınlar

Sıra	Başlık	Yazar veya Yazarlar	Yıl	Atıf Sayısı
1	Leisure involvement revisited: Conceptual conundrums and measurement advances	Havitz, ME; Dimanche, F	1997	180
2	Clusters in regional tourism - An Australian case	Jackson, Julie; Murphy, Peter	2006	135
3	An investigation of academic leadership in tourism research: 1985-2004	Zhao, Weibing; Ritchie, J. R. Brent	2007	116
4	Smart tourism destinations: ecosystems for tourism destination competitiveness	Boes, Kim; Buhalis, Dimitrios; Inversini, Alessandro	2016	109
5	Local government: facilitator or inhibitor of sustainable tourism development?	Ruhanen, Lisa	2013	106
6	Corporate social responsibility, firm reputation, and firm performance: The role of ethical leadership	Zhu, Yan; Sun, Li-Yun; Leung, Alicia S. M.	2014	85
7	Tourism Education Futures, 2010-2030: Building the Capacity to Lead	Sheldon, Pauline; Fesenmaier, Dan; Woeber, Karl; Cooper, Chris; Antonioli, Magda	2008	75
8	The diffusion of environmental sustainability innovations in North American hotels and ski resorts	Smerecnik, Karl R.; Andersen, Peter A.	2011	72
9	Involvement and opinion leadership in tourism	Jamrozy, U; Backman, SJ; Backman, KF	1996	66
10	Barriers affecting organisational adoption of higher order customer engagement in tourism service interactions	Chathoth, Prakash K.; Ungson, Gerardo R.; Altinay, Levent; Chan, Eric S. W.; Harrington, Robert; Okumus, Fevzi	2014	64

En üretken yazarlara ilişkin bilgiler Tablo 3’te sunulmuştur. Bu bulgulara göre en fazla yayının Hristov D tarafından yayımlandığı (n=11), bu yazarı sırasıyla yazarlardan Pechlaner H (n=8) ve Volgger M’nin (n=7) izlediği görülmektedir.

Tablo 3. En Üretken Yazarlar

Sıra	Yazar	Çalışma Sayısı
1.	Hristov D	11

2.	Pechlaner H	8
3.	Volgger M	7
4.	Hornig JS	6
5.	Law R	6
6.	Liu CH	6
7.	Weber K	6
8.	Lohmann G	5
9.	Tsai CY	5
10.	Zehrer A	5

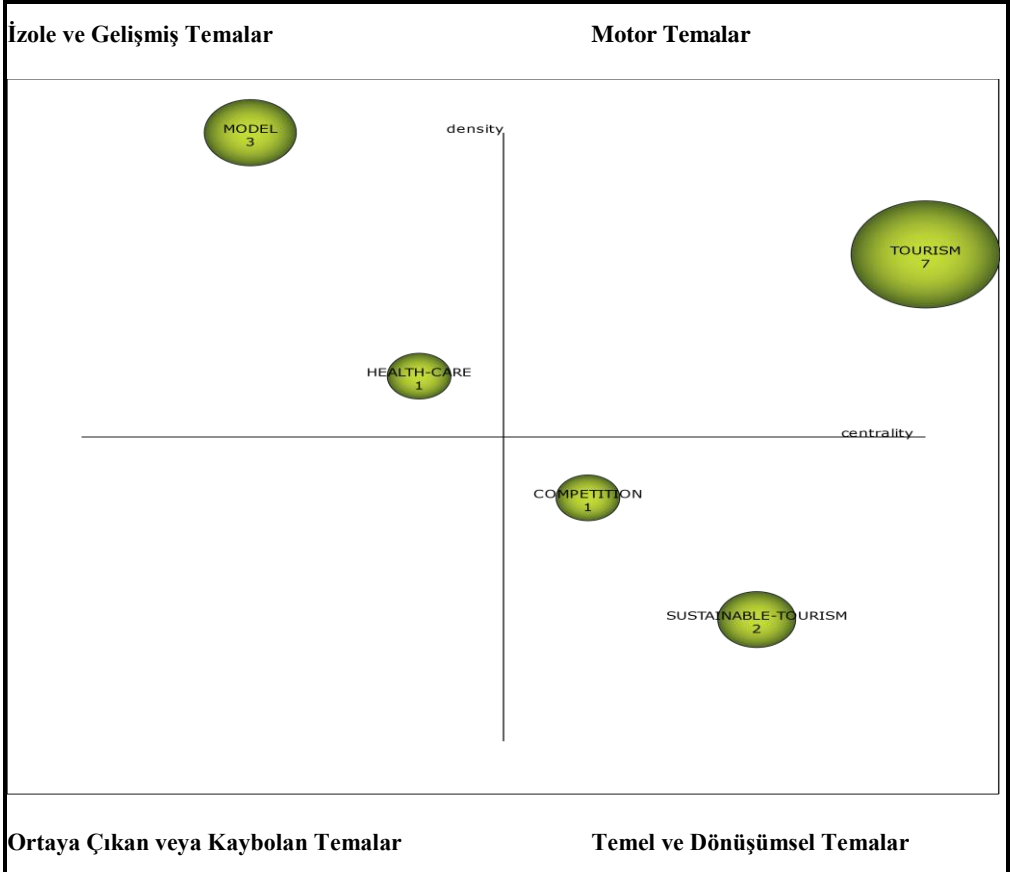
SciMAT programında analiz edilen yayınlarda yer alan anahtar kelimelerden en fazla kullanılan kelimeler Tablo 4’te sunulmuştur. Bu bulgulara göre en fazla kullanılan kelime “tourism” (n=207) iken bunu “leadership” (n=168) ve “management” (n=88) kelimeleri takip etmektedir.

Tablo 4. Araştırmada En Fazla Kullanılan Anahtar Kelimeler

Sıra	Kelime Grubu	Kullanım Sayısı
1	Tourism	207
2	Leadership	168
3	Management	88
4	Performance	79
5	Governance	56
6	Transformational Leadership	54
7	Impact	52
8	Hospitality	51
9	Model	45
10	Innovation	42
11	Sustainability	42
12	Perceptions	41
13	Satisfaction	35
14	Networks	33
15	Sustainable Tourism	31
16	Strategy	30
17	Policy	26
18	Framework	25

19	Collaboration	25
20	Organizations	24

Yapılan analizler sonucunda ortaya çıkan 1991-2009 dönemine ilişkin stratejik diyagram Şekil 3'te yer almaktadır. Bu dönemde 5 tema ortaya çıkmıştır. Bu temalardan 1 tanesi motor tema ("tourism"), 2 tanesi izole ve gelişmiş tema ("model", "health care"), 2 tanesi temel ve dönüşümsel temadır ("competition", "sustainable tourism").

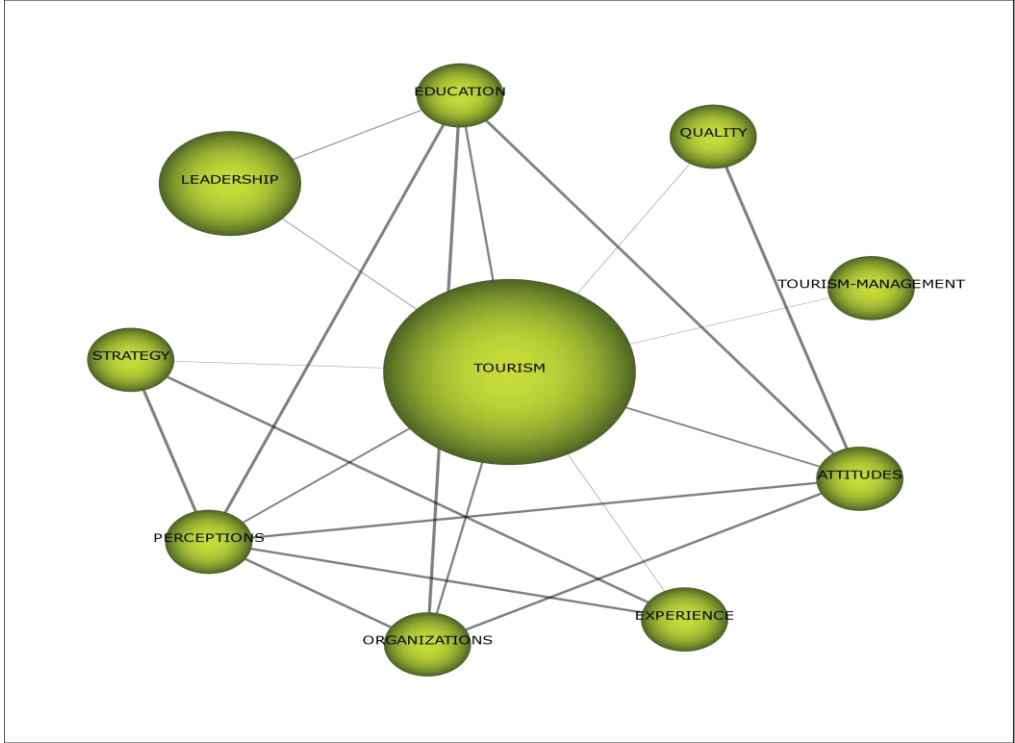
Şekil 3. Stratejik Diyagram (1991-2009 Dönemi)

Tablo 5'te sunulan 1991-2009 dönemi temalarına ilişkin bulgulara göre bu dönemin motor temalarından olan "tourism" temasıyla ilişkili olarak 7 yayın yapıldığı, bu yayınların aldığı toplam atıf sayısının 140, h-indeks değerinin ise 6 olduğu belirlenmiştir. Bu dönemin temaları arasında en fazla atıf alan (n=256) temanın "model" teması olduğu, bu yayınların h indeks değerinin 3 olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Temalara İlişkin Bulgular (1991-2009 Dönemi)

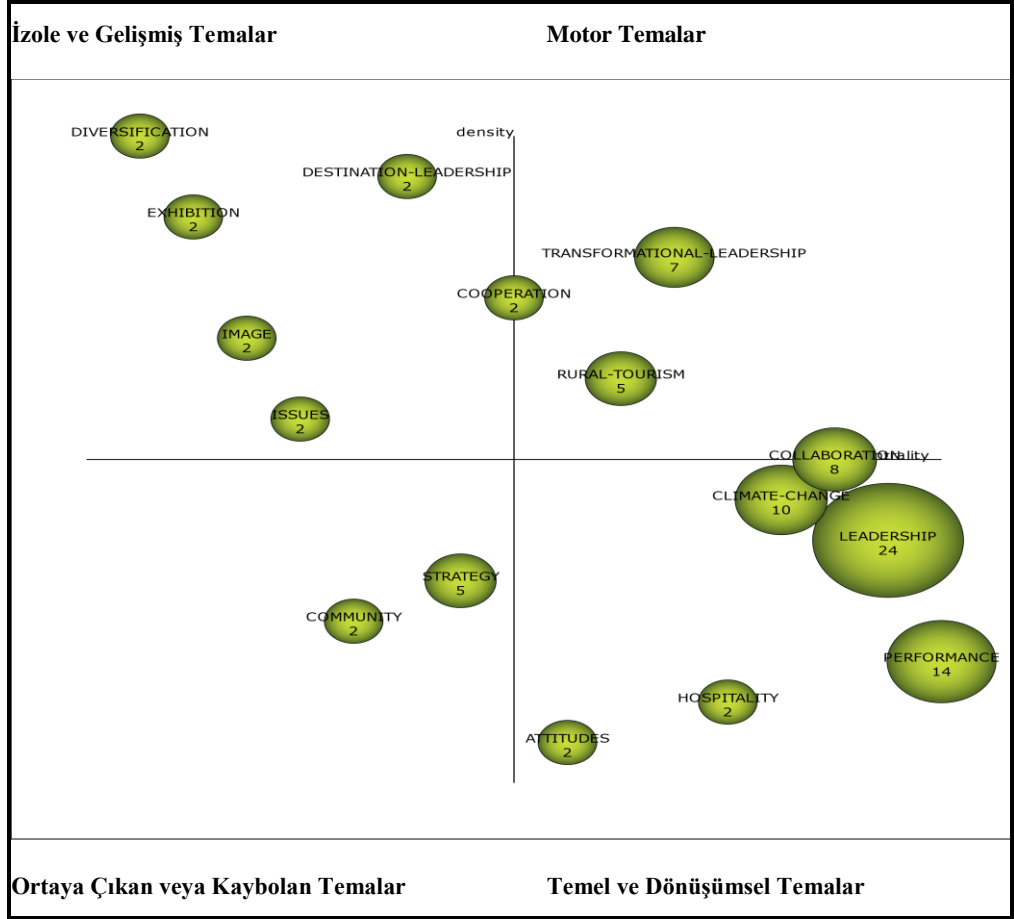
Tema	Çalışma Sayısı	Atf Sayısı	h-İndeks	Merkezlilik	Yoğunluk
Tourism	7	140	6	18.78	35.82
Model	3	256	3	0	63.33
Sustainable tourism	2	59	2	8.48	8.33
Health care	1	6	1	0	12.5
Competition	1	0	0	4.64	8.33

Şekil 4'te yer alan tematik ağ incelendiğinde “tourism” temasının “quality”, “tourism management”, “attitudes”, “experience”, “organizations”, “perceptions”, “strategy”, “leadership”, ve “education” temaları ile ilişkili olduğu görülmektedir.

Şekil 4. Tematik Ağ

Yapılan analizler sonucunda elde edilen 2010-2014 dönemine ilişkin stratejik diyagram Şekil 5'te yer almaktadır. Bu dönemde 16 tema ortaya çıkmıştır. Bu temalardan 4 tanesi motor tema (“transformational leadership”, “cooperation”, “rural tourism”, “collaboration”), 5 tanesi izole

ve gelişmiş tema (“diversification”, “destination leadership”, “exhibition”, “image”, “issues”), 5 tanesi temel ve dönüşümsel tema (“climate change”, “leadership”, “performance”, “hospitality”, “performance”, “attitudes), 2 tanesi ortaya çıkan veya kaybolan temadır (“strategy”, “community”).

Şekil 4. Stratejik Diyagram (2010-2014 Dönemi)

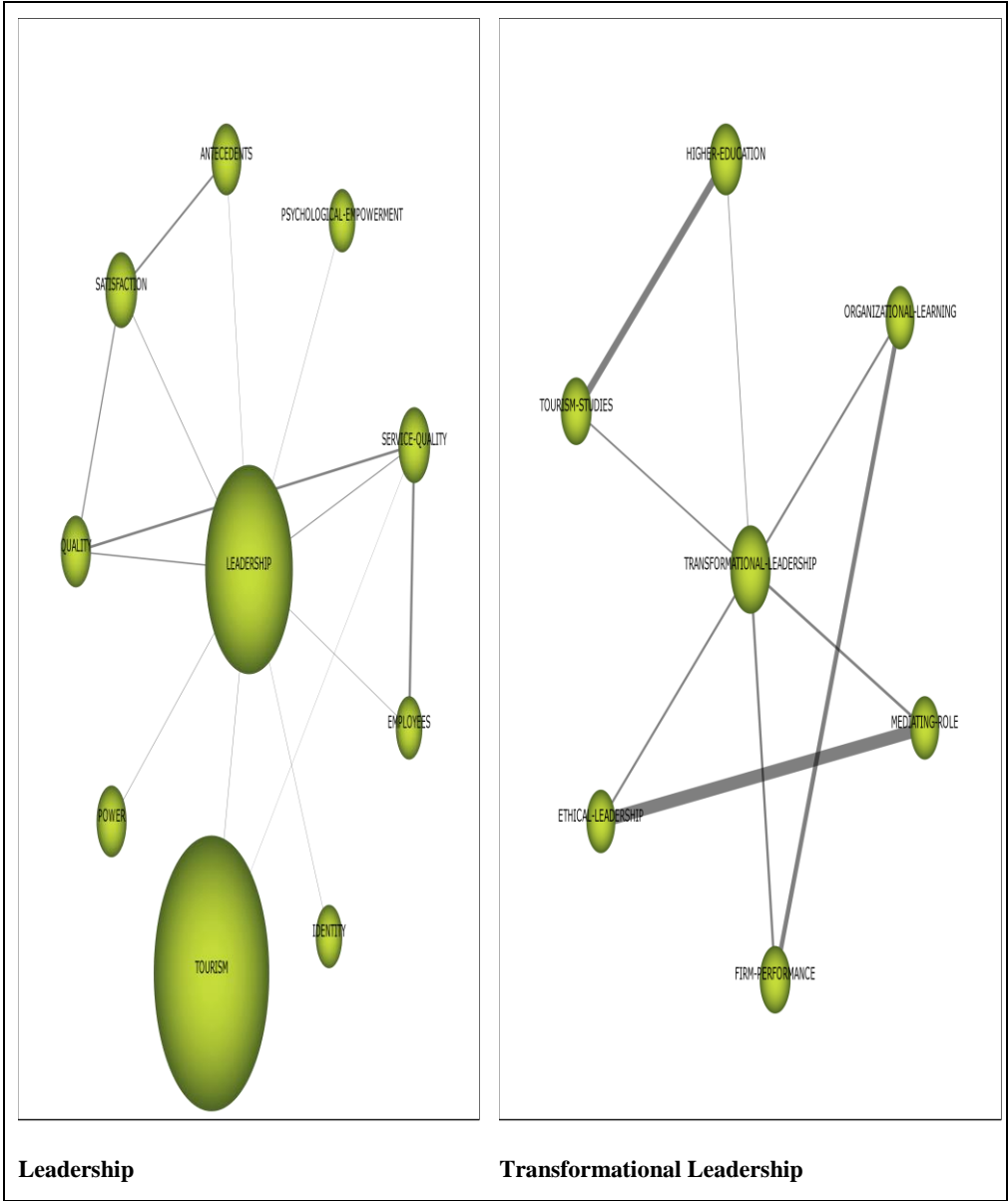
Tablo 6’te sunulan 2010-2014 dönemi temalarına ilişkin bulgulara göre, bu dönem temalarından en fazla yayın yapılan (n=24), en fazla atıf alan (n=426) ve en yüksek h indeksi değerine (h indeksi=12) sahip temanın “leadership” teması olduğu, bu temadan sonra en fazla yayın yapılan (n=14), en fazla atıf alan (n=296) ve en yüksek h indeksi değerine (h indeksi=7) sahip temanın “performance” teması olduğu belirlenmiştir. Bu dönemin motor temalarından olan “transformational leadership” temasıyla ilişkili olarak 7 yayın yapıldığı, bu yayınların toplam atıf sayısının 182, h-indeksi değerinin ise 5 olduğu görülmüştür.

Tablo 6. Temalara İlişkin Bulgular (2010-2014 Dönemi)

Tema	Çalışma Sayısı	Atıf Sayısı	h-İndeks	Merkezilik	Yoğunluk
Leadership	24	426	12		
Performance	14	296	7		
Transformational Leadership	7	182	5		
Climate Change	10				
Collaboration	8				
Rural Tourism	5				
Strategy	5				
Exhibition	2				
Image	2				
Issues	2				
Attitudes	2				
Community	2				
Destination Leadership	2				
Diversification	2				

Performance	14	296	7	44.54	13.9
Leadership	24	426	12	37.56	16.72
Climate change	10	228	7	14.72	17.56
Transformational leadership	7	182	5	4.46	54.76
Diversification	2	0	0	0	222.22
Collaboration	8	255	5	21.31	20.14
Rural tourism	5	81	4	3.99	26.67
Strategy	5	118	5	2.64	14.81
Destination leadership	2	58	2	1.13	100
Exhibition	2	44	2	0	66.67
Image	2	27	2	0	33.33
Cooperation	2	26	2	2.67	33.33
Issues	2	36	2	0	22.22
Community	2	26	2	0.24	14.29
Hospitality	2	23	2	6.21	13.33
Attitudes	2	110	2	3.52	12.5

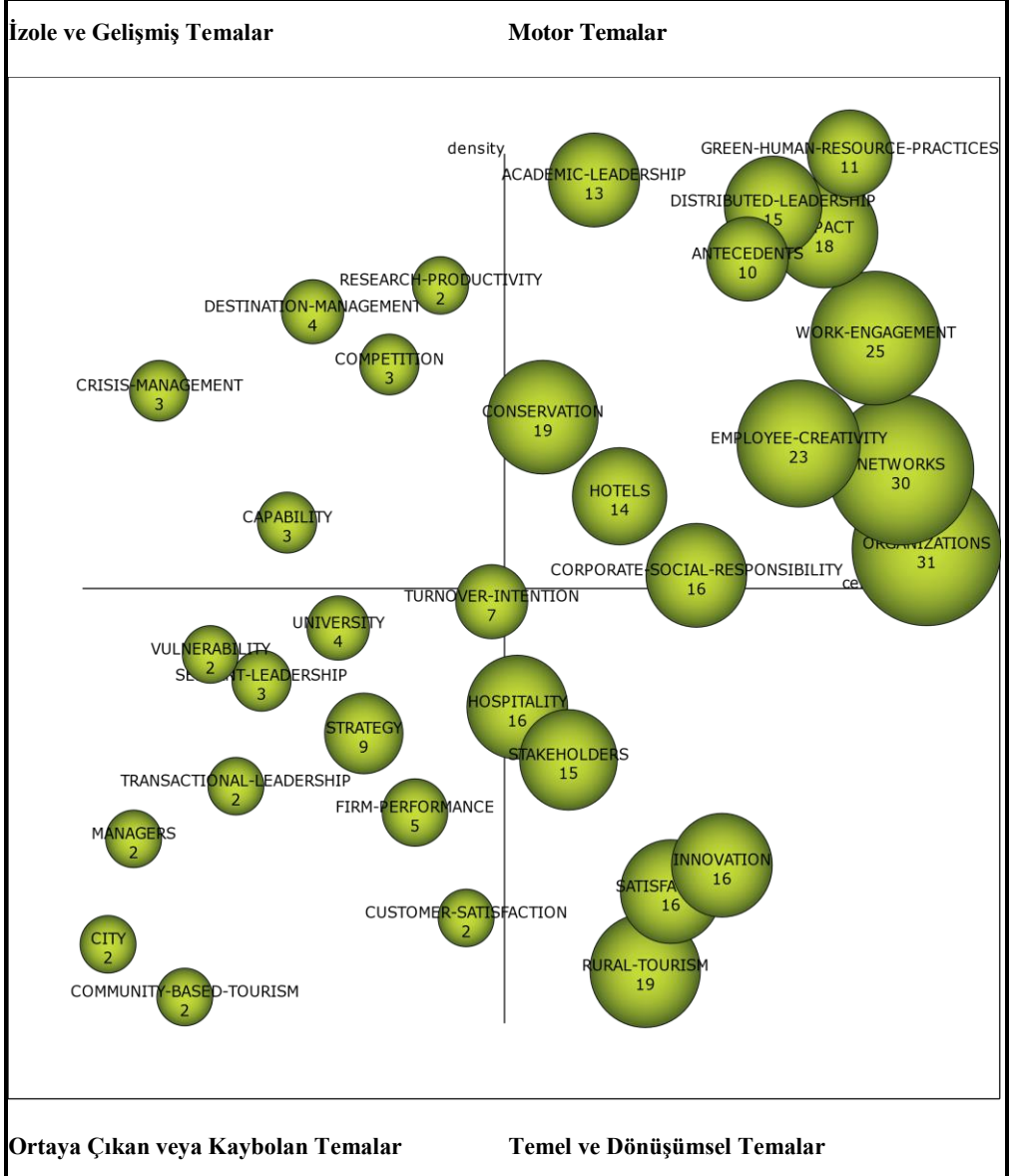
Şekil 6’da yer alan tematik ağlar incelendiğinde “leadership” temasının “psychological empowerment”, “service quality”, “employees”, “identity”, “tourism”, “power”, “quality”, “satisfaction” ve “antecedents” temaları ile ilişkili olduğu; “transformational leadership” temasının “organizational learning”, “mediating role”, “firm performance”, “ethical leadership”, “tourism studies” ve “higher education” temaları ile ilişkili olduğu görülmektedir.

Şekil 5. Tematik Ağ

Yapılan analizler sonucunda elde edilen 2015-2020 dönemine ilişkin stratejik diyagram Şekil 7’de yer almaktadır. Bu dönemde 33 tema ortaya çıkmıştır. Bu temalardan 12 tanesi motor tema (“green human resource practices”, “academic leadership”, “distributed leadership”, “impact”, “antecedents”, “work engagement”, “conservation”, “employee creativity”, “networks”, “hotels”, “organizations”, “corporate social responsibility”), 5 tanesi izole ve gelişmiş tema (“research productivity”, “destination management”, “competition”, “crisis management”,

“capability”), 5 tanesi temel ve dönüşümsel tema (“hospitality”, “stakeholders”, “innovation”, “satisfaction”, “rural tourism”), 11 tanesi ortaya çıkan veya kaybolan temadır (“turnover intention”, “university”, “vulnerability”, “servant leadership”, “strategy”, “transactional leadership”, “firm performance”, “managers”, “customer satisfaction”, “city”, “community based tourism”).

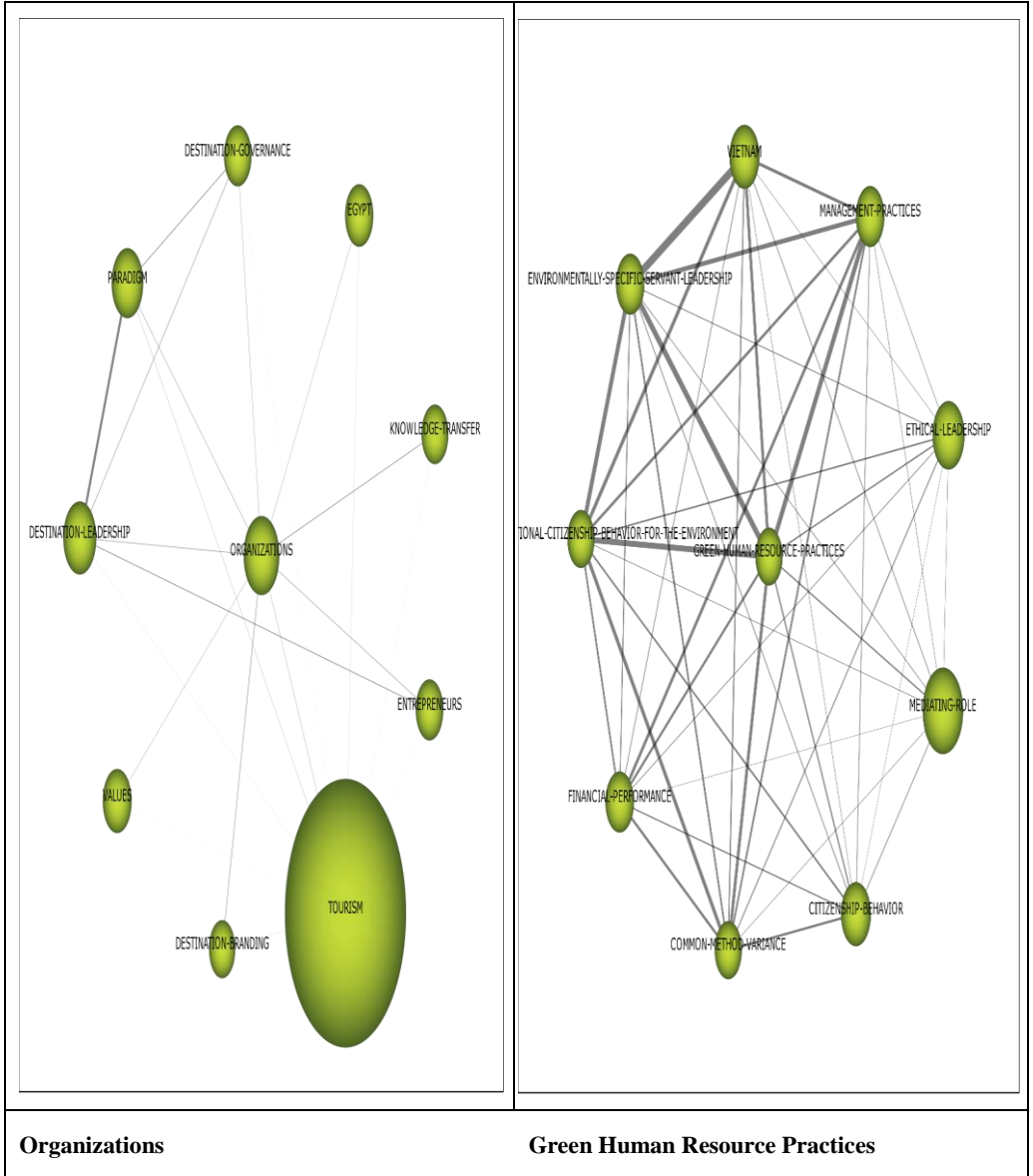
Şekil 6. Stratejik Diyagram (2015-2020 Dönemi)

Tablo 7’de sunulan 2015-2020 dönemi temalarına ilişkin bulgulara göre, bu dönem temalarından en fazla yayın yapılan (n=31) temanın “organizations” teması olduğu, bu yayınların toplam atf sayısının 137, h-indeks değerinin ise 6 olduğu belirlenmiştir. Bu dönemde en fazla atf alan temanın (n=249) “innovation” teması olduğu, bu temanın yayın sayısının 16, h-indeks değerinin ise 6 olduğu görülmüştür. Bu dönemde h-indeks değeri en yüksek olan (h indeksi=7) temaların “networks”, “employee creativity” ve “rural tourism” olduğu tespit edilmiştir. Bu dönemin motor temalarından olan “green human resource practices” temasıyla ilişkili olarak 11 yayın yapıldığı, bu yayınların toplam atf sayısının 68, h-indeks değerinin ise 4 olduğu görülmüştür. Şekil 8’de yer alan tematik ağ incelendiğinde “organizations” temasının “Egypt”, “knowledge transfer”, “entrepreneurs”, “tourism”, “destination branding”, “values”, “destination leadership”, “paradigm” ve “destination governance” temaları ile ilişkili olduğu; “green human resource practices” temasının “management practices”, “ethical leadership”, “mediating role”, “citizenship behavior”, “common method variance”, “financial performance”, “employees’ organizational citizenship behavior for the environment”, “environmentally specific servant leadership” ve “Vietnam” temaları ile ilişkili olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Temalara İlişkin Bulgular (2015-2020 Dönemi)

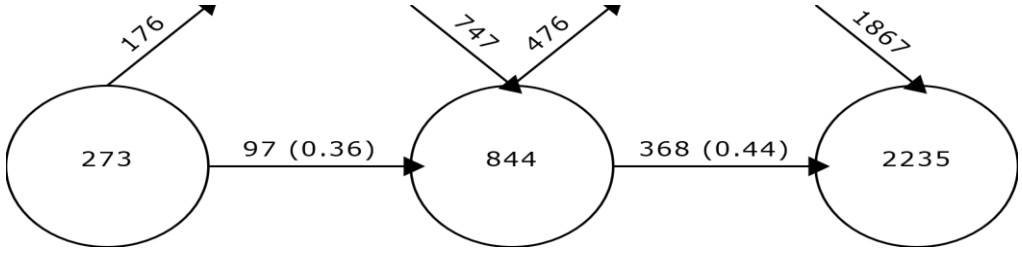
Tema	Çalışma Sayısı	Atf Sayısı	h-İndeks	Merkezilik	Yoğunluk
Green human resource practices	11	68	4	56.36	102.35
Academic leadership	13	42	3	30.24	42.45
Distributed leadership	15	71	5	45.1	41.48
Work engagement	25	70	5	59.17	18.16
Antecedents	10	33	3	44.01	27.6
Networks	30	245	7	59.88	11.73
Employee creativity	23	184	7	51.33	13.84
Corporate social responsibility	16	60	5	38.77	10.58
Conservation	19	142	5	28.16	14.74
Organizations	31	137	6	68.18	10.63
Hotels	14	17	2	31.09	11.38
Stakeholders	15	115	6	29.22	6.3
Satisfaction	16	54	4	36.57	5.04
Impact	18	96	4	52.1	27.97
Innovation	16	249	6	40.72	5.71
Hospitality	16	131	5	25.25	6.44
Rural tourism	19	182	7	32.81	3.2
Strategy	9	72	5	10.59	6.32
Turnover intention	7	32	4	23.58	8.76
Firm performance	5	39	3	13.37	5.81
Destination management	4	59	3	8.26	21.53
Competition	3	99	3	12.18	17.78
Capability	3	47	2	6.02	11.11
Crisis management	3	7	2	1.99	15.28
University	4	16	2	10.08	7.41
Servant leadership	3	35	3	5.86	6.48
Research productivity	2	4	1	13.71	22.22
Vulnerability	2	0	0	4.35	6.67
Transactional leadership	2	35	2	4.71	6.06

Managers	2	1	1	1.36	5.71
Customer satisfaction	2	5	1	19.44	4.44
City	2	109	1	0.81	3.33
Community based tourism	2	6	2	4.23	2.5

Şekil 7. Tematik Ağ

Araştırmada değerlendirmeye alınan yayınlarda kullanılan anahtar kelimelerin dönemlere göre sayısal gelişimi Şekil 9'da örtüşüm haritasında sunulmuştur. Bu bulgulara göre ilk dönemde kullanılan 273 anahtar kelimedenden 97'si (%36) ikinci dönemde de kullanılırken yeni eklenen kelimelerle birlikte ikinci dönemde toplam 844 kelime kullanılmıştır. İkinci dönemde yer alan anahtar kelimelerden 368'i (%44) üçüncü döneme aktarılırken yeni eklenen kelimelerle birlikte üçüncü dönemde toplam 2235 kelime kullanılmıştır.

Şekil 8. Örtüşüm Haritası

Analiz edilen dönemlerdeki temalar arasındaki ilişkilerin değerlendirildiği tematik gelişim haritasındaki ilişkiler arasında öne çıkan bulgular aşağıda sunulmuştur.

İlk dönemin motor teması olan “tourism” temasının ikinci dönemden “attitudes” teması ile daha güçlü olmakla birlikte “leadership” ve “strategy” temaları ile ilişkili olduğu görülmüştür. “Attitudes” temasının son dönemden “hotels” teması ile ilişkili olduğu; “leadership” temasının son dönemden “antecedents”, “networks”, “corporate social responsibility”, “organizations”, “hotels”, “satisfaction”, “turnover intention” temaları ile ilişkili olduğu; son iki dönemde de yer alan “strategy” temalarının kendi aralarındaki ilişkilerinin yanı sıra son dönemden “innovation” temasıyla da ilişkili olduğu görülmüştür.

İlk dönemden “model” ve “sustainable tourism” temaları ile ilişki gösteren “performance” temasının son dönemden “work engagement”, “antecedents”, “networks”, “conservation”, “hotels”, “innovation” ve “destination management” temaları ile ilişkili olduğu belirlenmiştir.

İlk dönemden “sustainable tourism” ve “tourism” temaları ile ilişkili olan “climate change” teması son dönemde yer alan “impact” teması ile daha güçlü olmakla birlikte “conservation” ve “rural tourism” temaları ile ilişki göstermiştir.

İkinci dönemde yer alan “transformational leadership” temasının son dönemden “employee creativity” ve “firm performance” temaları ile temel anahtar kelime paylaşımı yaparken “green human resource practices” ve “university” temaları ile temel anahtar kelimeler dışında ortak kelime paylaşımı yaptığı belirlenmiştir.

İkinci dönemde motor temalar son dönemde de temel ve dönüşümsel temalar arasında yer bulan “rural tourism” temalarının kendi aralarında ve son iki dönemde de temel ve dönüşümsel temalar arasında yer bulan “hospitality” temalarının da kendi aralarında ilişkili olduğu görülmüştür.

İkinci dönemden “destination leadership” temasının son dönemden “organizations” teması ile temel anahtar kelime paylaşımı yaptığı ve güçlü bir ilişki gösterdiği, “exhibition” temasının ise

son dönemden “city” teması ile temel anahtar kelimeler dışında ortak kelime paylaşımı yaptığı ve güçlü bir ilişki gösterdiği belirlenmiştir.

İkinci dönemden “image” temasının son dönemden “organizations” ve “stakeholders” temaları ile güçlü ilişkiler gösterdiği tespit edilmiştir. Dönemde temel ve dönüşümsel temalar arasında son dönemde de izole ve gelişmiş temalar arasında yer alan “competition” temaları ikinci dönemden “cooperation” teması ile ilişkilidir. İkinci dönemde yer alan “community” temasının son dönemden “stakeholders” teması ile ilişkili olduğu görülmüştür.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada uluslararası Web of Science (WoS) Core Collection veri tabanında yer alan dergilerde yayınlanmış turizm alanındaki liderlik temasını içeren 723 makale incelenmiştir. İncelenen ilk dönemde (1991-2009) yalnızca bir tane, ikinci dönemde (2010-2014) ve üçüncü (2015-2020) ikişer tane tematik ağ tespit edilmesi gibi önemli bilgilere ulaşılmıştır. İlk döneme ait tematik ağ turizmdir. Bu dönemde “tourism” temasının “quality”, “tourism management”, “attitudes”, “experience”, “organizations”, “perceptions”, “strategy”, “leadership”, ve “education” ile ilişkili olduğu görülmektedir. İlk dönemden ikinci döneme geçilirken “leadership” temasının en fazla atıf alan ve “h” indeksinin en yüksek tema olduğu fark edilmiştir. Liderlik ile ilgili araştırmaların birinci dönemden ikinci döneme geçildiğinde turizm alanında öneminin en fazla artan tema olduğu söylenebilmektedir. Dolayısı ile ikinci dönemin iki tematik ağ yapısından birini “leadership” oluşturmakta ve “psychological empowerment”, “service quality”, “employees”, “identity”, “tourism”, “power”, “quality”, “satisfaction” ve “antecedents” ile ilişkili olmaktadır. Leadership’in ilişkili olduğu temalar incelendiğinde özellikle kalitenin; deneyim, tutum, çalışan güçlendirmesi gibi temalar ile öncüllük ilişkisi oluşturmuş olduğunu düşünebiliriz. İkinci dönemin diğer önemli teması “transformational leadership” olmuştur. Bunun, “organizational learning”, “mediating role”, “firm performance”, “ethical leadership”, “tourism studies” ve “higher education” ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçtan hareket ederek ilk defa bu dönemde turizm alanında liderlik türü bakımından etik ve dönüşümsel gibi farklı liderlik temalarının elde edildiği söylenebilir. Ayrıca yükseköğrenim, eğitim gibi temaların ilk ve ikinci dönemde tematik önemini koruduğu görülmektedir.

Son beş yılda tespit edilmiş olan önemli temaların “networks”, employee creativity” ve “rural tourism” olduğu görülmektedir. Ayrıca ilk dönemin tematik ağını oluşturmuş olan turizm bu dönemde toplum temelli turizm olarak ifade edilmiştir. Turizm temasındaki bu farklılaşmanın kurumsal sosyal sorumluluk, koruma gibi temalar ile tematik ilişkiye sebep olduğunu söyleyebiliriz. “Akademik liderlik” ilk kez bu dönemde farklılığı olan bir tema olmuştur. Bu dönemin motor temasından biri “yeşil insan kaynakları uygulamaları” temasıdır ve “management practices”, “ethical leadership”, “mediating role”, “citizenship behavior for the environment”, “environmentally specific servant leadership” ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Diğer tema olan “Organizasyonlar” temasının “knowledge transfer”, “values”, “destination leadership” ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. İkinci dönemde yer alan “transformational leadership” temasının son dönemden “employee creativity” ve “firm performance” temaları ile temel anahtar kelime paylaşımı yaptığı belirlenirken “green human resource practices” teması ile temel anahtar kelimeler dışında ortak kelime paylaşımı da yaptığı belirlenmiştir. Buradan hareket ile yeşil dönüşümsel liderliğin turizm sektöründe popüler bir konu haline geldiği ve dönüşümcü liderlerin, çalışanlara hedeflerle ilham verebildiği ifade edilebilmektedir (Tuan, 2020). Hizmetkâr liderler açısından çalışanlar birincil ve merkezde iken yeşil dönüşümsel

liderlikte çalışanlar örgütsel hedeflerden sonra yani ikincil olarak görülür. Çevreye özgü hizmetkâr liderlikte (Environmentally-Specific Servant Leadership -ESSL) ise yeşille ilgili çıkarlarına hizmet etme motivasyonuna sahip çalışanlara liderlik etme söz konusudur.

Bu çalışmada dönüşümcü liderliğin çalışanlara halen ilham verici özelliğinin devam ettiğinin belirlenmesi durumu, Tal & Gordon (2016) tarafından “dönüşümcü liderliğin turizm alanında hala en etkili olmaya devam ettiği” bulgusu ile örtüşmektedir. Bu durum, bibliyometrik yöntemin nicelik analizi ile de desteklenmiştir. Turizm alanındaki dönüşümcü liderliğin popülaritesinin halen devam etmesinin sebebi olarak, turizm işletmeleri için stratejik dış çevrenin özellikle ekolojik çevrede yer alanların, şimdi ve gelecekte öneminin artması ve/veya artacak olması belirtilebilir.

Turizm sektöründe yeşil dönüşümsel liderliğin popülarliğini destekleyen, Mittal & Dhal (2016) tarafından yapılan çalışmada yeşil dönüşümsel liderliğin, organizasyonda yeşil yaratıcılığın teşvik edilmesine yol açan yeşil örgütsel kimlik üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde, Liu (2017) ile Javed ve diğerleri (2016) tarafından yapılan çalışmalarda da etik ve dönüşümsel liderliğin yaratıcılığı teşvik ettiği ortaya konulmuştur. Diğer taraftan, Salem (2015) tarafından yapılan çalışmada ise yöneticilerin çalışanları ile iletişiminde dönüşümsel liderliğin önemli bir etkiye sahip olmadığı belirlenmiştir.

Ayrıca, turizm sektörü açısından liderlik modelleri ile ilgili yapılan çalışmalarda (Tran, 2017; Bodenhausen & Curtis, 2016; Salem, 2015; Gill, Flaschner & Shachar, 2006; Richardson & Vandenberg, 2005; Hinkin & Tracey, 1994) dönüşümsel liderliğin, işletmenin öz sermaye getirisini (Return on equity-ROE) olumlu etkilediği, çalışanın katılımını, memnuniyetini, bağlılığını artırdığı ve dolayısıyla çalışanın yeteneklerinden daha fazla yararlandığı ortaya konulmuştur. Buna göre, Gumus vd. (2016) tarafından da belirtildiği üzere, günümüz liderliğinin artık "kahramanca liderlik türünü" temsil eden tek bir kişiye atfedilmekten daha ziyade "kollektif bir performans" olarak görüldüğü söylenebilir. Literatürdeki çalışmalar (Naumov, Ramkissoon & Hristov, 2020; Hristov, Minocha & Ramkissoon, 2018; Bodenhausen & Curtis, 2016; Moscardo, 2014; Weber & Dennison, 2014; Ladkin & Weber, 2011; Richardson & Vandenberg, 2005) ve bibliyometrik analiz sonrasında elde edilen bulgular birlikte değerlendirilerek sektöre yönelik aşağıda yer alan önerilere yer verilebilir:

- Turizm sektörü, istihdam ve gelir yaratma açısından özellikle kırsal bölgeler için bir kalkınma stratejisi olarak önerilebilir.
- Çalışanlara çevreye duyarlı liderlik özellikleri kazandırılabilir.
- Destinasyon yönetimleri açısından, küresel ölçekte yaşanan finansal ve yönetsel sorunlar ile dağıtılmış liderlik sayesinde başa çıkılabilir.
- İşe alınacak yöneticilerin işe alınması ve seçilmesi aşamalarında etkili liderlik özelliklerine sahip olup olmadıklarını ortaya koyan ölçekler uygulanabilir.
- İşyerinde daha fazla çalışan katılımı sağlamayı umut eden işverenlerin belirli dönüşümsel liderlik davranışlarını kullanması önerilebilir.

Akademiye yönelik öneriler;

- Araştırmadaki üçüncü dönemi ifade 2015 -2020 arasında tespit edilmiş en önemli temalardan biri “Green human resource practices” (yeşil insan kaynakları uygulamaları) olmaktadır. Kim ve diğerleri (2019) tarafından yapılan çalışmada, literatür kaynaklarından hiçbirinin otel endüstrisi için uyumlu bir GHRM (Green Human

Resources Management) ölçeğini geliştirmedeği belirtilmiştir. Bu bağlamda, konuyla ilgilenen diğer araştırmacılara, turizm sektörüne yönelik yeşil insan kaynakları uygulamalarını esas alan bir ölçeğin geliştirilmesi önerilebilir.

- Ayrıca, 2015-2020 yılları arasında “environmentally specific servant leadership/ESS” (çevreye özgü hizmetkâr liderlik) temasının ön planda yer aldığı gözlenmiştir. Buna göre, yeşil davranışı inceleme eğiliminde olan turizm disiplini (Tuan, 2020) için çevreye özgü hizmetkâr liderlik ile çalışan yaratıcılığı arasındaki ilişkiye odaklanmaları önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Bodenhausen, C., & Curtis, C. (2016). Transformational Leadership and Employee Involvement: Perspectives from Millennial Workforce Entrants, *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 17:3, 371-387, DOI: [10.1080/1528008X.2015.1048920](https://doi.org/10.1080/1528008X.2015.1048920)
- Boes, K., Buhalis, D., & Inversini, A. (2016). Smart tourism destinations: ecosystems for tourism destination competitiveness. *International Journal of Tourism Cities*, 2(2), 108–124. <https://doi.org/10.1108/IJTC-12-2015-0032>
- Bolden, R. (2004). *What is Leadership?* Exeter: Centre for Leadership Studies, University of Exeter: England.
- Boukis, A., Christos, K., Daunt, K. L. & Papastathopoulos, A. (2020). Effects of customer incivility on frontline employees and the moderating role of supervisor leadership style. *Tourism Management*, Volume 77, 103997. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2019.103997>
- Chathoth, P. K., Ungson, G. R., Altinay, L., Chan, E. S. W., Harrington, R., & Okumus, F. (2014). Barriers affecting organisational adoption of higher order customer engagement in tourism service interactions. *Tourism Management*, 42, 181–193.
- Chu, A. M. C., & King, B. E. M. (2019). Hotel Industry Leadership in Greater China-A Biographical Comparison. *Journal of China Tourism Research*, 15 (4), 563-588. DOI: [10.1080/19388160.2019.1577781](https://doi.org/10.1080/19388160.2019.1577781)
- Cobo, M. J., López-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E., & Herrera, F. (2011). An approach for detecting, quantifying, and visualizing the evolution of a research field: A practical application to the fuzzy sets theory field. *Journal of Informetrics*, 5(1), 146–166.
- Cobo, M. J., López-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E., & Herrera, F. (2012). SciMAT: A new science mapping analysis software tool. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 63(8), 1609–1630.
- Cobo, M. J., Martínez, M.-Á., Gutiérrez-Salcedo, M., Fujita, H., & Herrera-Viedma, E. (2015). 25 years at knowledge-based systems: a bibliometric analysis. *Knowledge-Based Systems*, 80, 3–13.
- Çalık, M., & Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, 39 (174),33-38.

- Dhar, R. L. (2016). Ethical leadership and its impact on service innovative behavior: The role of LMX and job autonomy. *Tourism Management*, Volume 57, Pages 139-148. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2016.05.011>
- Dinh, J. E., Lord, R. G., Gardner, W.L., Meuser, J.D., Liden, R.C., & Hu, J. (2014). Leadership theory and research in the new millennium: Current theoretical trends and changing perspectives. *The Leadership Quarterly*, 25, 36–62.
- Dorfman, P. W., Howell, J. P., Hibino, S., Lee, J. K., Tate, U., & Bautista, A. (1997). Leadership in Western and Asian countries: Commonalities and differences in effective leadership processes across cultures. *The Leadership Quarterly*, 8(3), 233–274.
- Dredge, D. & Schott, C. (2013). Academic Agency and Leadership in Tourism Higher Education. *Journal of Teaching in Travel & Tourism*, 13:2, 105-129, DOI: 10.1080/15313220.2013.786312
- Esen, M., Bellibas, M. S., & Gumus, S. (2018). The Evolution of Leadership Research in Higher Education for Two Decades (1995-2014): A Bibliometric and Content Analysis. *International Journal of Leadership in Education*, 1–15. doi:10.1080/13603124.2018.1508753
- Fang, M., Nguyen, T.-H. & Armstrong, A. (2020). Developing Collective Leadership Capacity to Drive Sustainable Practices: Destination Case of Leadership Development in Australia. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 28.10.2020 tarihinde <https://doi.org/10.1177/1096348020932990> adresinden erişildi.
- Gill, A. S., Flaschner, A. B., & Shachar, M. (2006). Mitigating stress and burnout by implementing transformational-leadership. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 18(6), 469-481. doi:10.1108/09596110610681511
- Giudici, M. & Filimonau, V. (2019). Exploring the linkages between managerial leadership, communication and teamwork in successful event delivery. *Tourism Management Perspectives*, Volume 32, 100558. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2019.100558>
- Gumus, S., Bellibas, M. S., Esen, M., & Gumus, E. (2016). A systematic review of studies on leadership models in educational research from 1980 to 2014. *Educational Management Administration & Leadership*, 46(1), 25–48. doi:10.1177/1741143216659296
- Güzeller, C. O., & Çeliker, N. (2018). Bibliometric analysis of tourism research for the period 2007-2016. *Advances in Hospitality and Tourism Research (AHTR)*, 6(1), 1-22.
- Hallinger, P., & Kovačević, J. (2019). Science mapping the knowledge base in educational leadership and management: A longitudinal bibliometric analysis, 1960 to 2018. *Educational Management Administration & Leadership*, 174114321985900. doi:10.1177/1741143219859002
- Hallinger, P., & Kulophas, D. (2019). The evolving knowledge base on leadership and teacher professional learning: a bibliometric analysis of the literature, 1960-2018. *Professional Development in Education*, 1–20. doi:10.1080/19415257.2019.1623287

- Havitz, M. E., & Dimanche, F. (1997). Leisure involvement revisited: Conceptual conundrums and measurement advances. *Journal of Leisure Research*, 29(3), 245–278.
- Hinkin, T. R., & Tracey, J. B. (1994). Transformational leadership in the hospitality industry. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 18(1), 49-63. doi:10.1177/109634809401800105
- Howell, J. M., & Avolio, B. J. (1993). Transformational leadership, transactional leadership, locus of control, and support for innovation: Key predictors of consolidated-business-unit performance. *Journal of Applied Psychology*, 78(6), 891. <https://doi.org/10.1037//0021-9010.78.6.891>.
- Hristov, D., Minocha, S. & Ramkissoon, H. (2018). Transformation of destination leadership networks. *Tourism Management Perspectives*, Volume 28, Pages 239-250. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2018.09.004>
- Jackson, J., & Murphy, P. (2006). Clusters in regional tourism An Australian case. *Annals of Tourism Research*, 33(4), 1018–1035.
- Jamroz, U., Backman, S. J., & Backman, K. F. (1996). Involvement and opinion leadership in tourism. *Annals of Tourism Research*, 23(4), 908-924.
- Javed, B., Khan, A. A., Bashir, S. & Arjoon, S. (2016). Impact of ethical leadership on creativity: the role of psychological empowerment, *Current Issues in Tourism*, 20:8, 839-851, DOI: 10.1080/13683500.2016.1188894
- Kandampully, J., Mok, C., and Sparks, B.A. (2001). Service quality management in hospitality, tourism and leisure. Bingham, NY: The Haworth Press.
- Kara, D., Uysal, M., Sirgy, M. J., & Lee, G. (2013). The effects of leadership style on employee well-being in hospitality. *International Journal of Hospitality Management*, 34, 9–18. doi:10.1016/j.ijhm.2013.02.001
- Karasözen, B., Bayram, Ö. G., ve Zan, B. U. (2011). WoS ve Scopus veri tabanlarının karşılaştırması. *Türk Kütüphaneciliği*, 25(2), 238-260.
- Kim, Y. J., Kim, W. G., Choi, H. M., & Phetvaroon, K. (2019). The effect of green human resource management on hotel employees' eco-friendly behavior and environmental performance. *International Journal of Hospitality Management*, 76, 83-93.
- Keskes, I. (2014). Relationship between leadership styles and dimensions of employee organizational commitment: A critical review and discussion of future directions. *Intangible Capital*, 10(1), 26-51. DOI: 10.3926/ic.476
- Kuhnert, K., & Lewis, P. (1987). Transactional and transformational leadership:a constructive/developmental analysis. *The Academy of Management Review*,12(4), 648-657.
- Ladkin, A. & Weber, K. (2011). Leadership Issues and Challenges in the Tourism Industry: A Hong Kong Perspective, *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 16(3), 273-288, DOI: 10.1080/10941665.2011.572662

- Leithwood, K. A. and Riehl, C. (2005). *What do we already know about educational leadership?* In: Riehl WA and Riehl C (eds) *A New Agenda for Research in Educational Leadership*. New York: Teachers College Press, pp.12–27.
- Leong, L.-Y., Hew, T.-S., Tan, G.W.-H., Ooi, K.-B. and Lee, V.-H. (2020), "Tourism research progress – a bibliometric analysis of tourism review publications", *Tourism Review*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/TR-11-2019-0449>
- Lewin, K., Lippitt, R. & White, R. K. (1939). Patterns of aggressive behavior in experimentally created “social climates. *The Journal of Social Psychology*, 10(2), pp. 269-299.
- Liu, C.-H. S. (2017). Remodelling progress in tourism and hospitality students’ creativity through social capital and transformational leadership. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, Volume 21, Part A, Pages 69-82. <https://doi.org/10.1016/j.jhlste.2017.08.003>
- Liu, W., Wang, J., Li, C., Chen, B., Sun, Y. (2019). Using Bibliometric Analysis to Understand the Recent Progress in Agroecosystem Services Research, *Ecological Economics* 156 (2019) 293–305
- Maier, T. A. (2011a). Hospitality Leadership Implications: Multigenerational Perceptions of Dissatisfaction and Intent to Leave, *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism*, 10:4, 354-371, DOI: 10.1080/15332845.2011.588503
- Marques, T., Reis, N., & Gomes, J. F. S. (2018). Responsible Leadership Research: A Bibliometric Review. *BAR - Brazilian Administration Review*, 15(1). doi:10.1590/1807-7692bar2018170112
- Martínez, M. A., Cobo, M. J., Herrera, M., & Herrera-Viedma, E. (2015). Analyzing the scientific evolution of social work using science mapping. *Research on Social Work Practice*, 25(2), 257–277.
- Mittal, S. & Dhal, R. L. (2016). Effect of green transformational leadership on green creativity: A study of tourist hotels. *Tourism Management*, Volume 57, Pages 118-217. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2016.05.007>
- Moscardo, G. (2014). Tourism and Community Leadership in Rural Regions: Linking Mobility, Entrepreneurship, Tourism Development and Community Well-Being, *Tourism Planning & Development*, 11(3), 354-370, DOI: 10.1080/21568316.2014.890129
- Murgado-Armenteros, E. M., Gutiérrez-Salcedo, M., Torres-Ruiz, F. J., & Cobo, M. J. (2015). Analysing the conceptual evolution of qualitative marketing research through science mapping analysis. *Scientometrics*, 102(1), 519–557.
- Naumov, N., Ramkissoon, H. & Hristov, D. (2020). Distributed Leadership in DMOs: A Review of the Literature and Directions for Future Research. *Tourism Planning & Development*, DOI: 10.1080/21568316.2020.1798688

- Nomm, A. H. L., Albrecht, J. N. & Lovelock, B. (2020). Advocacy and community leadership as functions in national and regional level destination management. *Tourism Management Perspectives*, Volume 35, 100682. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2020.100682>
- Northouse, P. (2010). *Leadership*. Los Angeles: Sage
- Ozdemir, N. (2019). A bibliometric analysis of research on principal leadership and student achievement. *New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences*. [Online]. 6(7), pp 055–061.
- Patiar, A., & Mia, L. (2009). Transformational leadership style, market competition and departmental performance: Evidence from luxury hotels in Australia. *International Journal of Hospitality Management*, 28, 254–262.
- Qiu, S., Dooley, L. M. & Xie, L. (2020). How servant leadership and self-efficacy interact to affect service quality in the hospitality industry: A polynomial regression with response surface analysis. *Tourism Management*, Volume 78, 104051. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2019.104051>
- Richardson, H. A., & Vandenberg, R. J. (2005). Integrating managerial perceptions and transformational leadership into a work-unit level model of employee involvement. *Journal of Organizational Behavior*, 26(5), 561-589. doi:10.1002/(ISSN)1099-1379
- Ruhanen, L. (2013). Local government: facilitator or inhibitor of sustainable tourism development? *Journal of Sustainable Tourism*, 21(1), 80–98.
- Salem, I. E-B. (2015). Transformational leadership: Relationship to job stress and job burnout in five-star hotels. *Tourism and Hospitality Research*. 15(4), 240-253. doi:10.1177/1467358415581445
- Samul, J. (2020). The Research Topics of Leadership: Bibliometric Analysis from 1923 to 2019. *International Journal of Educational Leadership and Management*, 8 (2) doi: 10.17583/ijelm.2020.5036
- Sheldon, P., Fesenmaier, D., Woeber, K., Cooper, C., & Antonioli, M. (2008). Tourism education futures, 2010–2030: Building the capacity to lead. *Journal of Teaching in Travel & Tourism*, 7(3), 61–68.
- Siller, H. J., & Haselwanter, S. (2019). *Leadership in Alpine Destinations*. Delivering Tourism Intelligence (Bridging Tourism Theory and Practice, Vol. 11), Emerald Publishing Limited, pp. 15-30. <https://doi.org/10.1108/S2042-144320190000011003>
- Smerecnik, K. R., & Andersen, P. A. (2011). The diffusion of environmental sustainability innovations in North American hotels and ski resorts. *Journal of Sustainable Tourism*, 19(2), 171–196.
- Spasojevic, B., Lohmann, G. & Scott, N. (2019). Leadership and governance in air route development. *Annals of Tourism Research*, Volume 78, 102746. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2019.102746>

- Srivastava, A. P. & Dhar, R. L. (2016). Technology leadership and predicting travel agent performance. *Tourism Management Perspectives*, Volume 20, Pages 77-86. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2016.07.009>
- Tal, D., & Gordon, A. (2016). Leadership of the present, current theories of multiple involvements: a bibliometric analysis. *Scientometrics*, 107(1), 259–269. doi:10.1007/s11192-016-1880-y
- Testa, M. R. (2001). Hospitality leaders: Do they know how their employees feel about them? *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 42, 80–89.
- Tran, X. (2017). Effects of Leadership Styles on Hotel Financial Performance. *Tourism and Hospitality Management*, 23(2), pp. 163-183, <https://doi.org/10.20867/thm.23.2.7>
- Tuan, L. T. (2020). Environmentally-specific servant leadership and green creativity among tourism employees: dual mediation paths, *Journal of Sustainable Tourism*, 28:1, 86-109, DOI: 10.1080/09669582.2019.1675674
- Tuan, L. T. (2019). Catalyzing Employee OCBE in Tour Companies: Charismatic Leadership, Organizational Justice, and Pro-Environmental Behaviors. *Journal of Hospitality & Tourism Research*. 29.10.2020 tarihinde <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1096348018817582> adresinden erişildi.
- Tuan, L. T. (2018). Driving employees to serve customers beyond their roles in the Vietnamese hospitality industry: The roles of paternalistic leadership and discretionary HR practices. *Tourism Management*, Volume 69, Pages 132-144. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.06.007>
- Türk, M. ve Kara, E. (2018). Genç lider yöneticilerin inovasyon anlayışı: Turizm sektörü üzerine bir alan araştırması. *OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8 (Gençlik Araştırmaları Özel Sayısı), 108-124.
- Wang, G., Oh, I. S., Courtright, S. H., & Colbert, A. E. (2011). Transformational leadership and performance across criteria and levels: A meta-analytic review of 25 years of research. *Group & Organization Management*, 36(2), 223-270. <https://doi.org/10.1177/1059601111401017>.
- Weber, M. R. & Dennison, D. (2014). An Exploratory Study Into the Relationship Between Personality and Student Leadership, *Journal of Hospitality & Tourism Education*, 26(2), 55-64. DOI: 10.1080/10963758.2014.900374
- Weerakit, N. & Beeton, R. J. S. (2018). Leadership competencies for hospitality management staff in Thailand, *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism*, 17:3, 314-339, DOI: 10.1080/15332845.2017.1406277
- Yukl, G. (2006). *Leadership in organizations* (6th ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson-Prentice Hall.
- Zach, F. (2013). Collaboration for Innovation in Tourism Organizations: Leadership Support, Innovation Formality, and Communication. *Journal of Hospitality & Tourism Research*. 29.10.2020 tarihinde <https://doi.org/10.1177/1096348013495694> adresinden erişildi.

- Zhao, W., & Ritchie, J. R. B. (2007). An investigation of academic leadership in tourism research: 1985–2004. *Tourism Management*, 28(2), 476–490.
- Zhu, Y., Sun, L.-Y., & Leung, A. S. M. (2014). Corporate social responsibility, firm reputation, and firm performance: The role of ethical leadership. *Asia Pacific Journal of Management*, 31(4), 925–947.